

НАПН України, Ін-т спец. педагогіки. – Київ : А.С.К., 2011. – 31 с.

7. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / кол. авт. : А. А. Колупаєва,

Ю. М. Найда, Н. З. Софій [та ін.] // Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. – Київ, 2007. – 128 с.

РЕГІОНАЛЬНІ ШЛЯХИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ НАТУРАЛІСТИЧНИХ ПРИЙОМІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ

О. Литвиненко

Навігаційні функції післядипломної освіти для учителів біології, екології та географії мають реалізовуватися не тільки віртуально. Наша робота присвячена рефлексії з додержання екологізувальної парадигми в натуралістичних прийомах у спеціалізованому вдосконаленні педагогічної освіти та з краєзнавчого наповнення під час їх реалізації на регіональному рівні.

Поняття «екологічна освіта» та «екологізація освіти» – не тотожні. Пріоритетність екологічної освіти в різних сторонах життя сучасного суспільства визначена на міжнародному рівні в глобальних завданнях впровадження в практику стратегії його сталого розвитку (СР). Проблема збалансованого природовикористання важлива для будь-якої країни світу, оскільки більшість з них втрачає значну частину ВВП через екологічні фактори (Україна –10–15% щорічно [4]). Людина нового формату повинна знати закони природокористування і дотримуватися їх у всіх сферах життя. Той факт, що цей умовивід зостається актуальним, підтвердила Конференція ООН зі сталого розвитку – Саміт «Ріо + 20» (2012 р.) після 20 років наполегливої розробки понятійного апарату концепції сталого розвитку суспільства.

Разом з тим, у публікаціях результатів аналізу сучасного стану реформ у векторі подолання глобальної екологічної кризи, що зроблено міжнародними організаціями до форуму «Ріо + 20», відзначено недостатню регіональну активність поряд із всесвітньою позитивною реакцією щодо важливості спільних дій в названому векторі.

У 2015 р. завершилася міжнародна компанія «Десятиліття освіти сталого розвитку» (ОСР) [7]. ОСР – це той тип освіти, який забезпечує можливість участі кожної людини у вирішенні економічних і екологічних проблем і попередження нових. Саме від екологізації, яка має на меті гармонію взаємодії в екосистемах різних рівнів, залежить підвищення значення освіти в житті сучасної людини.

Науковий аналіз теоретичних основ екологізації освітніх систем підтверджує, що екологізація передбачає взаємодію не стільки в системі «наука-

суспільство», скільки в системі «наука-освіта» [1]. Класичний принцип природовідповідності, який визначає суть ідеальної гармонії між суспільством і навколишнім природним середовищем, в світлі концепції СР здобув новий, екологічний зміст. Сьогодні він не лише націлює на використання стратегії накопиченого досвіду кількох попередніх поколінь, а й попереджає про обов'язкове знання законів природи й урахування обмежень, які визначаються цими законами.

У системі координат важелем посилення «регіональної активності» екологізації освіти може бути поєднання краєзнавчого аспекту змісту і комбінування в методиці використання інноваційних технологій з натуралістичними прийомами. У цій статті ми наводимо приклади екологізації змісту біологічної освіти післядипломного рівня на базі використання регіонального природно-заповідного фонду (ПЗФ).

Зазвичай краєзнавство розуміють, як комплексне науково-дослідне і популяризаторське вивчення певної території і накопичення знань про неї. У функції освітньої дисципліни краєзнавство присвячене інтегральному вивченню конкретної території на основі географічної компоненти. Опоередковано роль краєзнавства визначена в змісті ОСР як сучасний підхід до організації навчального процесу, серед складових якого названа орієнтація на постановку і практичне рішення регіональних проблем [6]. У Херсонській області одна з таких проблем – це рекреаційне природокористування, яке викликає необхідність охорони не тільки природних ресурсів, а й природних умов, що створюють середовище для мешканців [2; 3]. Все це і входить в парадигму краєзнавства степового еталону півдня України, територія якого омивається двома морями і межує з унікальною природою Криму.

У регіонах з високим ступенем антропогенного навантаження на природні території, а до таких належить все Північне Причорномор'я, велика роль ПЗФ в екологізації освіти: у формуванні екобіоцентричного світогляду учнів. Еталони природи знаходяться тут тільки в резерватах, а розвиток деградаційних процесів у природному середовищі

відбивається на якості життя населення. У Херсонській області – багатий ПЗФ, він займає близько 16% від площі території області та 14,5% в загально українському масштабі, містить більше за 80 об'єктів, серед яких 2 вже з 5-ти – біосферні заповідники України та 4 національні природні парки (НПП) [5]. Заповідники і НПП, як установи, мають дієві рекреаційні відділи. Однак, методологія навчального використання ПЗФ значно відрізняється від рекреаційного природокористування або тільки частково з ним поєднується. Навчальні екскурсії на заповідних територіях у зв'язку із завданнями екологізації повинні мати попередню тематичну підготовку екскурсантів. Методологію такої підготовки ми розробляємо в основному як проекти нової форми організаційної культури.

Нижче наведено приклади авторських методичних розробок використання ПЗФ Херсонської області для екологізації природничої освіти на післядипломному рівні.

На кафедрі теорії і методики викладання природничо-математичних і технологічних дисциплін КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» проводиться робота з методології підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в аспекті формування еколого-натуралістичних компетенцій. Створюється педагогічна модель використання ПЗФ в екологізації освіти, яка може бути орієнтиром професійної рефлексії викладача еколого-біологічного/географічного профілю. Розроблено основну частину проекту спецкурсу «Методологія природознавчих екскурсій на базі ПЗФ Херсонщини (аутекологічний аспект з елементами дем- та синекології)». Його програма використовується у варіативній складовій навчально-тематичного плану курсів підвищення кваліфікації вчителів біології, екології, географії. Запропоновано технологічні прийоми освоєння одиниць ПЗФ для розв'язання задач під час викладання шкільних предметів природничого циклу на новому рівні. Сьогодні проблемність перетворень загострена перспективою інтеграції природничих дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах у процесі освітньої реформи України (ідея дисципліни «Людина і природа»). Логістику екологізувальної складової нашого проекту можливо прослідити за тематикою модулів і тем спецкурсу й авторського семінару (подано з розрядкою автора).

Програма спецкурсу

«Методологія природознавчих екскурсій на базі ПЗФ Херсонщини (аутекологічний аспект з елементами дем- та синекології)»

1. Природно-заповідний фонд Херсонщини як складова ПЗФ України.

2. Біоми на основі ксерофітів.

2.1. Місце біосферного заповідника «Асканія-Нова» ім. Ф. Е. Фальц-Фейна НААНУ у мережі заповідних установ України.

2.2. Рослинний світ степів вчора та сьогодні: флора типчаково-ковилового степу, ксероморфні ознаки рослин.

2.3. Тваринний світ асканійського степу вчора та сьогодні.

2.4. Методологія навчальних і рекреаційно-пізнавальних екскурсій.

2.5. Експедиція-тренінг у біосферний заповідник «Асканія-Нова».

2.6. Заповідні природні комплекси НПП «Олешківські піски».

2.7. Експедиція-тренінг на території НПП «Олешківські піски».

3. Біоми на основі гігрофітів.

3.1. Місце Чорноморського біосферного заповідника (ЧБЗ) НАН у мережі заповідних установ України.

3.2. Представники флори та фауни морської акваторії ЧБЗ.

3.3. Представники флори та фауни лісостепових ділянок Нижньодніпровських пісків на території ЧБЗ; експедиція-тренінг на території ЧБЗ.

3.4. Концепція створення Нижньодніпровського НПП в дельті Дніпра.

3.5. Представники флори та фауни Нижньодніпровської плавнево-аквальної системи: ознаки гідрофільних біоморф.

3.6. Експедиція-тренінг на території дельти Дніпра (водно-прибережний маршрут).

3.7. Методика створення проектів навчальних та рекреаційно-пізнавальних екскурсій на територіях водяно-болотних природних комплексів (узагальнювальний контроль).

Ця програма розроблена як перспективний план виконання вимог до удосконалення професійної підготовки учителя-предметника, що на глобальному рівні визначено в Концепції сталого розвитку України з парадигмою – екологізація освіти. Новий державний стандарт базової і загальної середньої освіти, що поетапно впроваджується у навчальних закладах, орієнтує вчителя на формування в учнів ціннісного ставлення до природних багатств і біорізноманіття через вивчення організмів на красназавчих принципах. З огляду на поставлені завдання треба поширити професійну компетентність учителів біології, екології, географії, їхню

обізнаність щодо регіональних особливостей специфічних біомів.

Метою курсу є оволодіння учителем комплексом теоретичних знань, практичних умінь і ключових компетентностей щодо ефективного використання технології натуралістичної освіти на базі основних одиниць природно-заповідного фонду Херсонщини.

Основними завданнями курсу є:

- ознайомлення з основними характеристиками одиниць природно-заповідного фонду Херсонщини, що обрані об'єктами роботи;
- визначення певних представників флори і фауни заповідних територій як предмета навчальних і рекреаційно-пізнавальних екскурсій для різних вікових груп учнів ЗОЗ;

• засвоєння методологічних основ проектної форми організації названих екскурсій та тренінг на природних маршрутах в оволодінні їх проведення.

У результаті освоєння курсу учитель має знати:

- загальнотеоретичні основи створення та використання обраних одиниць ПЗФ Херсонської області;
- основні характеристики біомів на основі ксерофітів та гігрофітів на синекологічному рівні;
- методологічні основи натуралістичної роботи з різними віковими групами учнів;
- критерії відбору природних об'єктів для екскурсій різного типу;
- основні аутоекологічні особливості представників видів домінантів та едификаторів;
- характеристику рівня біорізноманіття на обраних заповідних територіях;
- специфіку впливу етнокультури на природні ресурси регіону;
- сутність співвідношення змісту шкільних курсів біології, екології і географії на рівні аутоекологічних характеристик організмів та регіональних можливостей натуралістичної роботи з ними.

У результаті освоєння курсу учитель повинен уміти:

- організувати екскурсію з групою учнів в обрані заповідні території за оптимальним маршрутом;
- скласти конспект віртуальних навчальних і рекреаційно-пізнавальних екскурсій в кожний з 5-ти опанованих об'єктів ПЗФ;
- діагностувати готовність учнів до екскурсії певного типу та провести вступну бесіду;
- орієнтуватись у природному середовищі та корегувати зміст екскурсії відповідно до мети;
- організувати роботу учнів у природному середовищі протягом екскурсії;

- підібрати відповідний гуманітарний матеріал для екскурсій рекреаційно-пізнавального типу;
- використовувати природоохоронні прийоми та підкреслювати соціологічні факти;
- створювати проекти виховного аспекту екскурсій;
- здійснювати рефлексивний моніторинг екскурсій різного типу та за різними маршрутами;
- дотримуватися загальних правил роботи у ПЗФ та спеціальних умов роботи у біосферних заповідниках і національних природних парках.

Заняття можуть бути диференційовані на очне та дистанційне навчання (само стійна робота на основі електронної форми інформації), але з обов'язковими екскурсійними виїздами.

Варіабельність змісту може бути обумовлена сезонними особливостями стану біомів, а також різноманітністю екобіологічних комплексів у межах однієї одиниці ПЗФ та наявності їх природної системи в межах біосферних заповідників. Особлива увага надається типу екскурсій, методологію яких опановують курсанти. В системі занять пропонується дві змістовні лінії, які диференціюють створення передусім навчальних екскурсій, також і рекреаційно-пізнавальних.

Ідея спецкурсу схвалена на шостому Міжнародному фестивалі педагогічних інновацій (диплом переможця, Київ-Черкаси, 2014). Програма у повному об'ємі була відмічена на VII Всеукраїнському конкурсі на кращу науково-методичну розробку в системі післядипломної педагогічної освіти (Київ, 2015) – I місце в номінації «Спецкурс».

У варіативній складовій навчально-тематичного плану курсів підвищення кваліфікації учителів біології, екології та географії в Херсонській академії неперервної освіти названа вище програма спецкурсу реалізується в авторському семінарі (24 години) – три дні на початку березня. Для кожного семінару складається вибірковий план з урахуванням характеристики обраних для маршруту експедиції одиниць ПЗФ.

Перший день семінару – підготовчий до екскурсій або експедиції. Використовується кейсовий метод подання та освоєння матеріалу. Учасники семінару одержують набори матеріалів на електронних носіях. Це можуть бути тексти документів: законів, указів, положень; характеристики одиниць ПЗФ: карти-схеми, списки охороняємих об'єктів, їх фото або зображувальні моделі; розробки екологічних стежин наукового та навчального змісту тощо. За змістом і формою матеріали адаптовані для створення електронного ресурсу до методич-

них розробок навчальних і рекреаційно-навчальних екскурсій та експедицій для учнівської молоді за темою «Пристосування організмів до степової природної зони (типчаково-ковиловий степ)». Кожен кейс супроводжується навігаційними завданнями для самоконтролю. Опанування матеріалів може проходити аудиторно за методикою «робота в групах» або дистанційно, але обов'язково закінчується узагальненням керівника й інструктажем з техніки безпеки роботи у природних умовах.

Другий день семінару – це тренінг з визначення природних і модифікованих екосистем, життєвих та екологічних груп домінантів та едифікаторів, ендеміків та різнотрав'я степу, деяких рідкісних видів рослин і тварин з біомів Херсонщини. Використовується екскурсійний маршрут в межах міста, в Херсоні таким є екологічна стежина з оглядовими зупинками на ділянці типчаково-ковилового степу урочища річки Вірьовчина. Учасники семінару, екскурсанти виконують на маршруті завдання з аутоекологічної характеристики рослин – елементів природної та модифікованих степових екосистем. На оглядових пунктах визначають особливості динаміки складу об'єктів і фенологічного стану представників різних біоморф рослин. Завдання керівника – коректування змісту характеристик об'єктів на принципі природовідповідності для натуралістичної роботи з учнівською молоддю.

Третій день семінару – експедиційний. У 2016 р. робота логічно завершувалася на базі біосферного заповідника «Асканія-Нова» ім. Ф. Е. Фальц-Фейна НААН України. Змістовну орієнтацію за маршрутом (ділянка цілинного степу – дендрологічний парк – Чапельський под) здійснював В. Шаповал, кандидат біологічних наук, завідувач лабораторії моніторингу цілинного степу заповідника. Проводилося коректування вже складених характеристик трансформованих екосистем стосовно природної цілинно-степової екосистеми на «Старій» ділянці заповідного ядра та з біомами на базі гігрозоміофітів на території Чапельського поду. Заповненням таблиць створювався список видового складу рослин біому, коректувалися часові межі фенофаз (строки цвітіння) для подальшого збагачення електронного ресурсу методичних матеріалів до

навчальної екскурсії та реалізації краєзнавчого аспекту викладання курсів біології та екології.

У 2017 р. для третього дня семінару обрано інші одиниці ПЗФ. Базою для роботи стали заказники різного рівня: державний ландшафтний заказник «Олександрівський» і ботанічний заказник місцевого значення «Софіївський» (Білозерський р-н). Учителі творчої групи Олександрівської загальноосвітньої школи ознайомили учасників семінару зі станом дослідно-експериментальної роботи з теми «Наступність у формуванні екологічної свідомості учнів сільської школи на основі місцевого природно-заповідного фонду». Під час підготовки семінару надавалася допомога вчителю біології зі створення оглядових зупинок на екологічній стежині заказника. Знайомству з ботанічним заказником місцевого значення «Софіївський» сприяли маршрутна орієнтація та відповідні документальні матеріали вчителів Широкобалківської ЗОШ, які проводять на його території дослідницьку роботу рівня МАН.

Результати роботи учителів на семінарах були сертифіковані.

Учасники семінарів виявили інтерес до натуралістичної роботи на базі подальшого знайомства з ПЗФ Херсонщини та України в цілому. При сучасній цілеспрямованій роботі менеджменту післядипломної педагогічної освіти можливе проведення семінарів з експедиційно-краєзнавчою складовою для учителів природничого циклу дисциплін з інших регіонів України. На відміну від туристичних екскурсій базовою в них повинна бути навчальна тренінгова робота.

Таким чином, натуралістична робота на рівні післядипломної освіти в Херсонській академії неперервної освіти не дублює навчально-польовий практикум педагогічних університетів, а створюється як варіабельна форма практично орієнтовного проекту в рамках науково-методичного забезпечення галузі післядипломної педагогічної освіти.

Розробка і реалізація проектів екологізації натуралістичної освіти на базі регіонального ПЗФ не тільки дає змогу на різних рівнях екологічної освіти дотримуватися парадигми ОУР, але може забезпечити механізм соціальної комплементарності екологізованої системи освіти (ОУР) з природною екологічною мережею (Felton, 1996).

ЛІТЕРАТУРА

1. Лей В. А. Теоретические основы экологизации образовательных систем / В. А. Лей // Вестник Севастопольского нац. гос. ун-та : сб. науч. тр. – Севастополь : Изд. СевНГУ, 2009. – Вып. 96:

Педагогика. – С. 51–58.

2. Литвиненко О. И. Краеведение как компонент экологизации регионального натуралистического образования / О. И. Литвиненко // Чисте місто. Чиста

ріка. Чиста планета : зб. матеріалів III Міжнар. екологічного форуму (17–18 листоп. 2011 р., м. Херсон). – Херсон : ХТПП, 2011. – С. 380–384.

3. Литвиненко О. І. Регіональні шляхи реалізації методології еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді / О. І. Литвиненко, Т. О. Мудрак // Чисте місто. Чиста ріка. Чиста планета : зб. матеріалів V Міжнар. екологічного форуму (21–22 листоп. 2013 р., м. Херсон). – Херсон : ХТПП, 2013. – С. 672–678.

4. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України Б. Є. Патона. – Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2011. – 72 с.

5. Немец Л. Н. Заповедные территории Херсонской области Украины: структура, территориальные различия, проблемы и перспективы / Л. Н. Немец, Я. В. Василевская, К. Ю. Сегид // Псковский региональный журнал. – 2015. – № 22. – С. 31–42.

6. Степаненко С. М. Проблеми становлення освіти в інтересах сталого розвитку в Україні / С. М. Степаненко, Н. І. Тимошенко // Збалансований (сталий) розвиток України – пріоритет національної політики. – Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2010. – С. 417–421.

7. Стратегія ЄУК ООН для освіти в інтересах стійкого розвитку // Надихаємо на дії. – 2008. – № 1(1). – С. 43–44.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Н. Граматик

У контексті стрімких процесів інтеграції освіти України в європейський освітній простір актуалізується проблема відповідальності за збереження сприятливих умов життя для нинішнього й майбутнього поколінь.

Вирішити проблему можливо за умови високого рівня екологічної відповідальності кожної людини, тому діяльність усіх ланок системи неперервної освіти має бути зорієнтована на аксіологічні підходи до питання взаємозв'язку людини і природи.

Однією з передумов вирішення екологічних проблем сучасності є розвиток екологічної відповідальності особистості, важливу роль у формуванні якої відіграє основна школа. На такий підхід орієнтує держава та принципово нові вимоги суспільства до постаті вчителя школи першого ступеня. У зв'язку з цим, процес особистісного та професійного розвитку вчителя має стати безперервним та динамічним.

«Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технологій в усьому світі – все це потребує створення таких умов, за яких народ України став би нацією, що постійно навчається» – підкреслюється в Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» [9, с. 3].

Потреба в професійно-активній особистості педагога з екоцентричним типом свідомості підкреслює актуальність проблеми характеристики теоретико-методологічних засад розвитку екологічної відпові-

дальності вчителя початкових класів на етапі післядипломної освіти.

Вчитель початкових класів покликаний вирішувати чи не найскладніше соціально-педагогічне завдання – формувати гармонійну особистість громадянина України. Як справедливо стверджують В. Сітаров та В. Пустовойтов, учитель має володіти сукупністю професійних умінь щодо закріплення й формування знань про навколишнє природне й соціальне середовище, отриманих школярем у сім'ї і в дошкільних установах, закладати основи його екологічної культури, цілісного уявлення про природу, формувати наукове ставлення до природного середовища, свідомість необхідності його охорони, сприяти засвоєнню норм поведінки в навколишньому середовищі й навичок елементарних екологічно грамотних дій [7, с. 101].

З цього випливає, що нині освітньо-практичний спектр учителя початкових класів не обмежується лише знаннево-трансляційною функцією, а розширюються в напрямі особистісного розвитку.

Назріло питання доповнення екологічних знань ціннісними орієнтирами, розвиток яких, власне, і є однією із багатоаспектних функцій післядипломної освіти фахівців.

Базою для здійснення заходів з вирішення цієї важливої і складної державної проблеми є основні положення Концепції екологічної освіти в Україні. Сутність післядипломної освіти визначено Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» та Концепцією післядипломної освіти, Галузевою концепцією неперервної педагогічної освіти.